

Βιβλιοκριτικές προσεγγίσεις

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΣΟΥΤΣΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΒΟΔΑΣ Ο ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΣ

Κωμωδία συντεθείσα εν έτει αψπε΄: 1785, Σχολιασμένη έκδοση και συνοδευτική μελέτη *Φαναριώτικη Κοινωνία και Σάτιρα*, Δημήτρης Σπάθης, Αθήνα: Κέδρος, 1995.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΒΟΔΑΣ Ο ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΣ

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΣΟΥΤΣΟΥ

ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΠΑΘΗ

ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ

ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου

Η ΕΠΟΧΗ των Φαναριωτών (Erosa Fanariotilor κατά τους Ρουμάνους ιστορικούς) αρχίζει το 1709 με την άνοδο στο θρόνο της Μολδαβίας του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, γιου του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και λήγει το 1821 με την πτώση του Αλέξανδρου Σούτσου στη Βλαχία και του Μιχαήλ Σούτσου στη Μολδαβία¹. Η περίοδος της άνοδου και επικράτησης της ηγετικής τάξης των Φαναριωτών τόσο στα ανώτατα κλιμάκια της εκκλησιαστικής ιεραρχίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όσο και σε υψηλά αξιώματα του διοικητικού ιστού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που διήρκεσε 112 χρόνια, συμπίπτει στη Δύση με την άνθιση του πνευματικού κινήματος του Διαφωτισμού, που ήδη από τα τέλη του 17ου αι. είχε ανατρέψει όλες τις παλαιές αντιλήψεις και είχε θέσει σε νέες βάσεις τη φιλοσοφική θώρηση του κόσμου, με αποτέλεσμα επαναστατικές εξελίξεις στην πολιτική σκέψη, την τέχνη και τη λογοτεχνία. Οι Φαναριώτες, έχοντας δεχτεί ευρωπαϊκή παιδεία, βρισκόντουσαν μοιραία υπό την επήρεια της κοσμογονίας που συντελούνταν τότε στη Δύση. Φιτώριο οι ίδιοι νέων δυνάμεων, πολιτικών στελεχών και πνευματικών ανδρών, δημιούργησαν όπου αυτοί δραστηριοποιήθηκαν (Κωνσταντινούπολη, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Βιέννη, Οδησό, Βενετία) έναν πνευματικό χώρο διασταύρωσης όλων των ιδεολογικών και πολιτικών ρευμάτων της εποχής.

Μέσα στο κλίμα αυτό οι Φαναριώτες θα δώσουν τα δικά τους πνευματικά δημιουργήματα. Πολιτικού περιεχομένου τα πρώτα τους έργα, εξέφραζαν το έντονο ενδιαφέρον και τον προβληματισμό της τάξης αυτής για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας.

Το πρώτο φαναριώτικο έργο πολιτικής φιλοσοφίας και ηθικής, απόσταγμα πολιτικής πείρας και δείγμα της ωριμότητας του συγγραφέα του, είναι τα *Φροντισμάτα πολιτικά*² του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου³ του εξ απορρήτων (1641-1709), που τυπώθηκε το 1805, έναν αιώνα μετά το θάνατό του. Ακολουθούν τα έργα του γιου του, Νικόλαου Μαυροκορδάτου (1670-1730): *Περί καθηκόντων βίβλος* (Βουκουρέστι 1719)⁴, έργο φιλοσοφικό που αναφέρεται στα καθήκοντα των ηγεμόνων, που εξετάζονται υπό το πρίσμα της ηθικής, απορρίπτοντας το μακιαβελισμό, *Φιλοθέου πάρεργα* που γράφτηκε το 1718 αλλά τυπώθηκε το 1800, έργο που θεωρείται ως η πρώτη νεοελληνική προσπάθεια γραφής μυθιστορήματος με πρότυπο το αντίστοιχο γαλλικό της εποχής, *Εγχειρίδιον εν ω γνῶμαι και φροντισμάτα περί ήθους και πολιτείας* και *Θέατρον πολιτικόν* έργο του Ambrosio Marliano, μεταφρασμένο από τα λατινικά, ένα είδος εγκολπίου του ηγεμόνα.

Δευτερευόντως οι Φαναριώτες θα ασχοληθούν με την ποίηση, που στη διάρκεια του 18ου αι. παρουσιάζει μια γενικότερη κάμ-

ψη⁵, φυσική απόρροια των επιστημονικών και ηθικών αναζητήσεων του κινήματος του Διαφωτισμού. Ενδεικτικά αναφέρουμε το *Εγκώμιον διά στίχων πολιτικών* στον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο και την *Έμμετρον επιστολήν* στον Κωνσταντίνο Καρατζά, στιχουργήματα (1741-1743) του Δράκου Σούτσου, πρώιμα δείγματα φαναριώτικης ποιητικής⁶, τη *Στοιχειομαχία* (Βενετία, 1746) του Ιωάννη Ρίζου Μανέ, τη *Βοσπορομαχία* (Λειψία, 1766) ποιητικό έργο σε ελληνική γλώσσα του Γάλλου Mompars εγκατεστημένου στην Κωνσταντινούπολη, τον *Καθρέπτην γυναικών*, αφηγηματικά ποιήματα σε δύο τόμους (Λειψία, 1766) του Καιοσάριου Δαπόντε και τέλος σειρά ολόκληρη ερωτικών ποιημάτων με πολλή μελαγχολία και θλίψη, δημιουργήματα στιχοπλόκων των φαναριώτικων κύκλων, που κυκλοφορούσαν με μορφή λευκωμάτων, τις μισμαγίες και που αποτελούν μια ιδιαίτερα ενόθητα της ποιητικής δημιουργίας του 18ου αι.

Το θέατρο, που εξώχως μας ενδιαφέρει στο δημοσίευμα αυτό, είναι το νέο λογοτεχνικό είδος που προσελκύει την προσοχή των φαναριώτικων κύκλων κατά το 18ο αι., για τον ηθικοπλαστικό και τον παιδαγωγικό ρόλο που μπορεί να παίξει στην ηθική βελτίωση και κοινωνικοποίηση του ατόμου, στα πλαίσια πάντα του πνεύματος του Διαφωτισμού. Εάν εξαιρέσει κανείς, τις ελληνικές θεατρικές δημιουργίες του 17ου αι. στην Κρήτη και στα Επτάνησα, το είδος δεν είχε, μέχρι τότε, ιδιαίτερα καλλιεργηθεί. Η στροφή, λοιπόν, των γαλλοτραφών και δυτικοσπουδασμένων Φαναριωτών προς τη σύγχρονή τους ευρωπαϊκή δραματολογία υπήρξε η επιβαλλόμενη λύση. Η μύηση στο νέο είδος αρχίζει με την ανακάλυψη του κειμένου μέσω της ανάγνωσής του στο πρωτότυπο, ευκολία που η γλωσσομάθεια των Φαναριωτών επιτρέπει. Το κενό της ελληνικής θεατρικής παραγωγής έρχονται στη συνέχεια να καλύψουν οι μεταφράσεις ξένων θεατρικών έργων στην ελληνική γλώσσα, *φαινόμενο πολυδιάστατο*⁷, του νεοελληνικού διαφωτισμού. Έτσι η επιδίωξη δημιουργίας ελληνικής δραματολογίας θα περάσει μίαν περίοδο πενήντα, σχεδόν, χρόνων μεταφραστικών προσπαθειών, επιτυχών και μη, μέχρι να φθάσουμε στη συγγραφή, το 1785, του πρώτου πρωτότυπου έργου του φαναριώτικου θεάτρου, της σατιρικής κωμωδίας *Αλεξανδροβόδας ο ασυνείδητος* του Γεωργίου Ν. Σούτσου. Πριν ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο έργο κρίνουμε απαραίτητο να παραθέσουμε ένα χρονολόγιο, μέχρι το τέλος του 18ου αι., των θεατρικών έργων σε ελληνική γλώσσα, πρωτότυπων και μη, που η έρευνα έχει μέχρι σήμερα εντοπίσει:

1741 έχουμε την πρώτη προσπάθεια απόδοσης στα ελληνικά τριών κωμωδιών του Μολιέρου από τα ιταλικά, των έργων *Η κωμωδία του Αναισθήτου* (κώδικας 8242 του British Museum), *Ο κατά φαντασίαν κερα-*

